

de Wonotobo Vallen dit soort petrogliefen te vinden zijn. “Sommige mensen zeggen dat de mansiskiri’s ze gemaakt hebben”, vertrouwt hij me toe als wegvaren.

speciale middelen

Uit het dorpsleven zijn alle elementen van de traditionele, perspectivistische kosmologie verdwenen. De laatste piai’s zijn in de jaren negentig gestorven. Ze hadden tot hun dood een rol in het oplossen van misdaden, voorspoedigen van de jacht en genezen van aandoeningen waar de polikliniek geen raad mee weet. Hun vaardigheden, de ‘diepe cultuur’, zijn niet overgedragen. Volgens de nabestaanden vertrouwden ze de jongere generatie niet. Die had een hang naar snelle successen ontwikkeld en zou door misbruik van de vaardigheden de mensheid in gevaar hebben gebracht. Evenmin dienden zich leerlingen aan. De ontberingen en de strikte onthoudingsregels van de opleiding schrok ze af. Andere aspecten van moderniteit, zoals de bekering tot het Christendom of wetenschappelijke inzichten, worden niet genoemd als oorzaak van het verdwijnen van de traditionele kosmologie uit het gemeenschapsleven.

In het bos is de situatie wat meer diffuus. De traditionele kosmologie en magische technieken structureren daar zo af en toe de praktijk van het jagen. Vroeger kon de piai met het roken van een sigaar of zijn ratel wild naar het dorp toe sturen. Maar je hebt hem niet per sé nodig. In de maag van sommige pingo’s, meestal in die van de granman, zit een bal met onverteerde plantenresten. Met deze bal kun je de andere pingo’s van de rot lokken. Een ander ‘speciaal middel’ vereist meer geduld en bovendien een regenboog boa (*epicrates cenchria*), een kleurrijk gevlekte wurgslang. Je moet de slang verbranden en de as begraven. Op die plek ontspruiten bina-planten (*caladium bicolor*). Elke bina trekt een ander soort wild aan, maar daar is geen regel voor te geven. Je moet daarom met de verschillende bladeren het bos in om te testen wat de ‘pingo-bina’ is, welke de ‘paca-bina’, etcetera. Voorafgaand aan een jacht moet je met een blad van de juiste bina handen en de geweerloop inwrijven. Het betreffende wild zal dan je pad kruisen. Een blad in je de broekzak houden is ook werkzaam. Deze middelen worden nog gebruikt, zo is mij verzekerd, maar iedereen ontkende ze zelf te gebruiken. Dat zegt overigens niet veel. De middelen verliezen hun werking wanneer buitenstaanders, vijanden, vrouwen of kinderen ze zien of van het bestaan afweten.

De bosmeester is een andere slang die figureert in magische middelen. Een gangbaar idee is dat slangen hun gif verkrijgen door het eten van giftige kikkers en padden. De relatie tussen een bepaalde gifslang en haar prooi is specifiek: ze lijken op elkaar qua tekening en kleuren. De bosmeester, daarentegen, haalt haar gif uit het eten van andere slangen, een gegeven waaraan ze haar meester-titel ontleent en dat een verklaring biedt voor de grote potentie van haar gif en medicijnen die van de bosmeester gemaakt worden, zoals *snekikoti* (zie p.69). Ivan bekende al 25 jaar bosmeesters te observeren in de hoop te achterhalen wat ‘haar plant’ is. Net als veel andere dieren heeft de bosmeester een bijzondere relatie met een bepaalde plant. Van die plant zijn ook uiterst werkzame medicijnen te maken, vooral als het bemachtigd wordt terwijl de slang een blad ervan in zijn bek heeft. Het probleem is dat niemand weet om welke plant het gaat in het geval van de bosmeester.

photo *Epicrates cenchria*

Regenboog boa (*epicrates cenchria*).

Naast nuttige middelen, levert diepe cultuur ook gevaar op, zij het veel minder dan tijdens de oorlog met de Caraïben. Om hen buiten West-Suriname te houden waren op strategische plaatsen magische vallen en obstakels opgesteld. De laatste twee piai's hebben vlak voor hun dood het bos 'georganiseerd', dat wil zeggen, de vallen onschadelijk gemaakt. Buiten de grenzen van het gemeenschapsbos, zoals in het gebied voorbij de Cow Falls, loeren echter nog steeds ongewisse gevaren van tribale strijd. Een gevreesde val bestaat uit een bosgebied waar je niet in slaap kan vallen en gek van slaapgebrek rond blijft dolen. Een andere val ontnemt je oriëntatievermogen. Sommige vallen zijn simpelweg dodelijk.

In de afgelegen delen van het bos houden zich ook nog altijd kwaadaardige wezens op. De *bushman* is een zwarte langharige dwerg. Clue's voor de aanwezigheid van een bushman is zijn menselijke roep, een rauw oe-oe-ah, voetafdrukken die een normale vorm hebben maar twee keer zo groot zijn als die van volwassen man, of het geluid van knuppelslagen op boomstammen of steunwortels. Niemand weet wat er bij een confrontatie gebeurt. Kapie is een keer ter nauwernood ontsnapt aan een bushman. Terwijl hij achter een agouti aanzat klonk in de verte de onmiskenbare roep. Hij trok zich er weinig van aan tot hij het een tweede keer hoorde, ditmaal vlak achter z'n rug. Tijdens de vlucht heeft hij op één nacht door het halve gemeenschapsbos gerend. Wie een bushman ziet en weet te ontkomen kan een week lang niet spreken, maar produceert bij elke poging daartoe een ondefinieerbaar braaksel. De bushman komt overeen met de beschrijving van de Arawakse *konoko-tukuyuha* van Roth (1915: 171) en de *konoko-kojah* uit de beschrijvingen van Jan Baptist (Abbenhuis 1939: 16).

De *mansiskiri's* zijn andere beruchte bosbewoners, vooral als rovers van buit. Ze zijn meestal onzichtbaar, maar je kan horen hoe ze met enorme sprongen door de boomtoppen springen. Een andere clue is een koortsachtig gefluit, fuut-fuut-fuut-fiet-fiet-fiet. Wie het van nabij hoort voelt zijn hoofd vibreren en het lijkt op te zwellen tot het formaat van een skippybal. De mijnwerkers in het Bakhuis Gebergte horen ze vaak 's nachts fluiten. Het vermoeden van de aanwezigheid van een mansiskiri structureert de praktijk van het jagen omdat je niet met een zaklamp in zijn richting moet schijnen. Naar verluidt dooft de zaklamp en zal het een half uur niet meer doen. De mansiskiri wordt wel door Roth beschreven (ibid: 172, 193), maar komt niet voor in Abbenhuis.

Deze wezens worden 'geesten' genoemd net als een heel pantheon aan rivier- en dier- en boomgeesten. De geest van een bepaalde plant of dier wordt ook wel met 'moeder' aangeduid. Zo is er de machtige moeder van de kankantri. Wanneer zij de boom verlaat verliest deze haar bladeren. Elke sectie in de rivier heeft zijn eigen geest. Piai's gingen vroeger geregeld bij ze op bezoek. Ze liepen de rivier, bleven dagen onder water en kwamen stomdronken weer boven. Sommige geesten zijn niet van mensen te onderscheiden. Je moet waakzaam zijn voor onbekenden in bos, vooral als ze zeggen op jacht te zijn maar geen geweer bij zich hebben. Ze kunnen in een jaguar veranderen en je verschalken. In het bos kun je ook oude indianen aantreffen die zich onzichtbaar maken door een blad voor hun gezicht te houden. De moeder van de pingo's schijnt af en toe succesvolle jagers tot de orde te roepen. Onlangs zijn veel jagers bijna door haar verslonden. Op de kostgronden ten oosten van Apura hoorden ze het geknor en gewroet van een grote rot. Tijdens de achtervolging kregen ze echter een clue dat dit 'niet zomaar pingo's' waren: pootafdrukken of geursporen ontbraken geheel. Met de geluiden had de geest van de pingo's de jagers diep in het bos willen lokken.

niet-weten

De perspectivistische inslag van de diepe cultuur is duidelijk herkenbaar in dergelijke verhalen: de geesten zien mensen als prooien zoals mensen dieren bejagen. In andere

gevallen leiden ze een vreedzaam, maar niettemin mens-achtig bestaan onder water of in boomkruinen. De oudere dorpelingen bevestigden ook een ander aspect van de traditionele kosmologie, namelijk dat dieren ooit mensen waren. Daarentegen kon niemand me mythologische verhalen over het ontstaan van de wereld vertellen noch verhalen over de rol van aartsvaderlijke helden daarin. Al in de jaren dertig lijken de vertellingen uit zwang te zijn (Abbenhuis 1939: 9-15). Kinderen worden wel ingelicht over de bushman en andere verschrikkingen van het bos. Niemand ontkent het pedagogische nut: het voorkomt dat kinderen op struin gaan.

Het ligt voor de hand om de traditionele kosmologie in religieuze termen te duiden, bijvoorbeeld als een animistisch of totemistisch betekenisstelsel of als sympathische en contagieuze magie. Toch zou ik daar wat voorzichtig mee willen zijn. Religie bestaat uit een logisch consistent geheel van concepten dat voorschrijft wat de betekenis van het bestaan is en hoe het vorm gegeven moet worden. De noties van de traditionele kosmologie zijn echter veel te vaag, onbestemd en fragmentarisch voor de constructie van zo'n model van de wereld. In plaats van een projectie van een wereldbeeld op de wereld zijn de noties eerder een onsamenhangende verzameling aanwijzingen die te pas komen wanneer de wereld zich opdringt. De jagers zeggen bij lange na niet te weten welke geesten in het bos leven, waarom ze er zijn, wat ze met mensen voor hebben. Bij een plotselinge ontmoeting met een vogel, zeiden de jagers vaak "dat was niet zomaar een vogel" zonder te kunnen uitleggen wat de ontmoeting betekende. Bij een kanojacht klonk een keer een harde klap tegen de onderkant van de kano. Ivan wist heel zeker dat het geen boomstam, steen of vis kon zijn geweest, toch viel er niets meer over te zeggen dan "iets is daar". Evenmin is er een coherent verhaal waarom traditionele medicijnen werken.

Mogelijk is een consistentere betekenisstelsel door het Christendom verdrongen. Niets wijst daar echter op. De mythologische verhalen die Roth (1915) en Abbenhuis (1939) hebben opgetekend vertellen hoe planten, dieren, voorouders en geesten als gevolg van onderlinge interactie hun huidige verschijning of manier van doen hebben gekregen. Die interacties worden gestructureerd door list en bedrog, onwetendheid en onverwachte hulpvaardigheid. Het aanzien van de wereld is dus niet de uitvoering van een Intelligent Design, maar van een ongeplande samenloop van actoren met elk een beperkt agentschap. De aartsvaderlijke helden die in de verhalen figureren zijn daarop geen uitzondering. Er is geen goddelijke entiteit die een bedoeling met ze heeft en ze worden keer op keer geconfronteerd met situaties en wezens waar ze geen raad mee weten en ontsnappen met meer geluk dan wijsheid en zonder dat duidelijk is waaraan ze precies ontkomen zijn.

Mijn indruk is daarom dat de traditionele kosmologie geen keurige culturele constructie is, geen consistent verhaalde werkelijkheid, geen voorschrift. Het kenmerkt zich eerder door de notie *dat* alles in de wereld betekenisvol is, terwijl het antwoord op de vraag *wat* de betekenis is volledig afhangt van perspectief en context. Consistentie ligt dan in niet de talige coherentie van het betekenisstelsel, zoals bij een heilig schrift, maar in de participatie aan een wereld die zich niet laat overzien of kaderen. De mythologische verhalen en de beschrijvingen van geesten en magische medicijnen dienen simpelweg om er op te attenderen dat clue's niet achteloos terzijde kunnen worden geschoven. Ze leren dat je niet kunt weten wat er allemaal leeft, loert en macht over je heeft. En dat, zo lijkt me, is een uiterst gepaste houding in een complexe samenlevingsvorm als het regenwoud.

De vreedzame coëxistentie van traditionele kosmologie en christendom is gefundeerd op de scheiding tussen dorp en bos en op een soort ontologisch relativisme. Praktijken die westerse missionarissen en zendelingen als heidens classificeerden zijn verdwenen: initiatierituelen (wespenproeven), het isolement van maanstonde vrouwen, de couvade, genezingsseances en offers aan de moeder van de cassave. Bovendien zijn alle pi'ai's

overleden. Wat er in het bos gebeurde was echter onttrokken aan het oog van missie en zending. Magische jachtpraktijken of ideeën over de natuur zijn daarom nooit getoetst of veroordeeld. Momenteel hebben de jagers de houding dat ze de praktijk van het jagen zo min mogelijk willen laten structuren door de inzichten of vaardigheden van de diepe cultuur. Niettemin zetten ze het op een lopen als ze een bushman ontmoeten of gebruiken een bina als jachtsucces uitblijft. Inhoudelijke tegenstrijdigheden vinden de jagers en andere dorpelingen zelden problematisch. Ze kunnen gelijktijdig overtuigd zijn van het feit dat alle dieren ooit mensen waren en dat Genesis letterlijk geïnterpreteerd moet worden. Wat vroeger waar was, zo luidt de achterliggende rationale, is niet met terugwerkende kracht onwaar geworden. Nu vertelt de protestantse bijbelvertaling de waarheid, vijftig jaar eerder de katholieke en daarvoor de piai. Wat waar is hangt dus af van het tijdsperspectief of de locatie van waaruit je naar de wereld kijkt.

de Honderd Eilanden

Tegen vier uur 's middags bereiken we de eerste van de Honderd Eilanden. Sommigen zijn kleine rotspunten, anderen zijn zo groot dat ze niet te onderscheiden zijn van de eigenlijke oever. Na een paar eilanden is er geen rivier meer, maar alleen nog snelstromende doorgangen tussen steen en bos. Ivan weet dat hij aan de rechterzijde van labyrint moet blijven en kent de namen van twee grote stroomversnellingen waar we niet zonder hulp van basja Jan langs kunnen: de Marymary Vallen en de Governors Vallen. Het is me onduidelijk hoe Ivan in deze kilometers brede wirwar de basja wil traceren.

De eilanden links en rechts van ons ontmoeten elkaar met een ondiepe stroomversnelling. We stappen in het water en proberen de boot over de stenen te trekken. Bootsman Fonzo is de eerste die het opgeeft. "Gaat niet, we moeten linksom dit eiland." Zonder de motor aan te zetten drijven we terug. Aan de andere kant blijkt een veel grotere stroomversnelling te wachten. Ivan waagt het er op. Vol gas stuurt hij midden door, hopen dat hij op tijd de schroef boven de stenen omhoog trekt. We hebben net genoeg momentum om er bovenop te komen. Soulaas biedt het niet. We varen heen en weer zonder een doorgang te vinden. Ivan weigert nog een keer zoveel risico te nemen. "We cannot go on" roept hij tegen de zendelingen, terwijl we richting een zanderige oever varen. "Tonight we sleep here, OK?" Hij vraagt het met een verontschuldigende aarzeling. De brothers zijn snel om hem gerust te stellen "Oh, no, that's fine, we'll find brother Jan tomorrow" en "that was some marvelous steering". Ik loop met Fonzo naar de punt van het eiland. "Hé, wat is dat?" hij wijst naar een ander eiland. Rook. We hebben de basja gevonden.

Ivan is te opgetogen om basja Jan een standje te geven. "Ik was wel boos op je, hoor" zegt hij zodra we geland zijn. De basja antwoordt met een droog "Oh?" Ivan kijkt ernstig. "Je kan niet voor Astrid of wie dan ook vissen, of jagen. Hoe moet ik dan geld verdienen?" Basja Jan zegt "Aah" en knikt. Er zijn nog drie Trio, pubers. Ze drementelen een beetje om ons heen. Het gesprek gaat verder over hoeveel pakusi ze gevangen hebben en of er ander wild zit en welke route we hadden moeten nemen. Ivan pakt zijn geweer uit de boot en geeft hem met een broodzak vol patronen aan één van de pubers. "Pingo, pakira, kapua, bufro, hei, kapasi, marai, powisi. Nowan mirafroiti, keskesi, babun, kwatta [pingo, pakira, capybara, tapir, paca, gordeldieren, marai's en powisi's, geen miereneters, capucijnnapen, brulapen of kwatta's.]" luidt zijn volledige instructie. We krijgen een pakusi van basja Jan. Ik help Ivan met koken. Dat doen we in de boot. De brothers zitten op een steen. Ze hebben geen oog voor het natuurschoon of het zachte schemerlicht. Ze hebben ontdekt dat Fonzo geen rotsvaste lutheraan is. Met z'n tweeën zijn ze op hem aan het inpraten.

jagers-ethos

kaaiman

De Trio op de boeg gebaart dat we naar rechts moeten. Ik vraag Ivan wat er aan de hand is. Nergens zijn stroomversnellingen of rotspartijen. De rivier is recht en smal en heeft steile oevers. "Kaiman" roept Ivan. De Trio heeft zijn geweer al aan gelegd. De loop wijst naar een stuk wit zand in de diepe schaduw van de oeervervegetatie. De kaaiman ligt bewegingsloos. Het lijkt op een vermolmd boomstam, zwart en ribbelig. Ivan zet de motor af. We glijden richting oever. De plotselinge stilte lijkt samengebond van verwachting. Als het dier ons heeft waargenomen heeft het ijzeren zenuwen. Of het is gewoon erg naïef. Vlucht! roep ik het zwijgend toe. Het schot valt als we er een meter of tien van af zijn. De kaaiman barst uit in een wild gespartel. De ongecontroleerde spasmen van de doodstrijd, zo lijkt het. Voor de Trio heeft kunnen herladen verdwijnt de kaaiman in het water. De jager probeert overboord hangend met een peddel de bodem af te tasten. "Te diep" zegt hij. Ivan start de motor en we varen verder.

Ivan haalt zijn schouders er bij op: "Je moet wel als je hier wilt leven, elke kans moet je benutten." Ik blijf het een uiterst onbevredigend incident vinden. Niet alleen vanwege het onbekende lot van de kaaiman -of het water nu de redding of het graf is geworden- maar vooral omdat de Trio en Ivan vooraf wisten dat de poging kansloos was. Eén schot is onvoldoende vanwege de dikke huid en de ontsnapping in het water was onvermijdelijk. En zelfs als het eerste wel schot meteen dodelijk was geweest dan was het dier, vanwege de steile oevers, evengoed in het water verdwenen. Water waarvan je ook zonder peiling kan inschatten dat het te diep is om een kadaver op te dreggen.

Ivan kijkt geamuseerd. Hij herinnert zich ongetwijfeld het vorige moment dat ik het te kwaad kreeg en een dozijn powisi's de genadeklap gaf. Jagers hadden ze achteloos in de laadbak gegooid en aan een hartverscheurende doodstrijd overgelaten. Ze hadden geen enkel begrip gehad voor mijn empathie. Ik staar over het water en vraag me af of het wel echte empathie is. Het is niet alleen inlevende aandacht die me toen deed handelen en me nu beroerd. Het is net zo goed het plichtsbesef dat lijden binnen een vooropgestelde norm gehouden moet worden. Een norm die ik dien te hanteren ongeacht het aanzien van het lijden of haar oorzaak. Ik voel me ineens een vreselijk verzuurde gevangene van de Verlichting. En eenzaam. Niemand laat zich hier bewegen door dat soort normen. Hier laat je je slechts bewegen door het wild zelf of het bos of je honger.

aangeschoten

Elke jager heeft zijn dubieuze treffers, vooral bij pingo-jachten. Nadat de kadavers die her en der in het bos liggen verzameld en geteld zijn, claimen de jagers meestal dat ze nog één of twee dieren geschoten hebben. Ze kunnen zich vergissen of aan het opscheppen zijn. Waarschijnlijker is dat het wild weldegelijk geraakt is maar desondanks heeft weten te ontsnappen. Ook beschoten vogels, leguanen, herten en, klaarblijkelijk, kaaimannen vind je soms niet meer terug.

Het verdwijnen van aangeschoten wild structureert het jagen. Eerst moet je bepalen of het 'her-opsporen' opweegt tegen de tijdsinvestering. De hoeveelheid tijd die jagers er aan besteden kan oplopen tot een uur voor een grote pingo waarvan zeker is dat hij goed geraakt is. Tijdsdruk door het invallen van de duisternis is meestal de reden om het zoeken te staken. Het her-opsporen gebeurt altijd door degene die op het dier schoot. Soms kan je hulp verwachten van medejagers en altijd van gezellen. Ben je alleen dan loopt je zigzaggend in de richting waarin je het dier zag wegvlugten. Je moet breder zigzaggen naar mate je verder van de plek komt waar het geraakt is. Er ontstaat dan een waaivormig zoekpatroon. Met twee of meer mensen loop je in een rechte lijn in de

vluchtrichting. De onderlinge afstand varieert tussen een paar passen in ondoorzichtige vegetatie tot dertig meter als je ver kunt kijken. Zoeken in de meest waarschijnlijke richting doe je vaak meer dan een kwartier. Blijft resultaat uit maak dan een draai van ongeveer zestig graden en loop eenzelfde afstand schuin terug, om na nog een draai weer bij het beginpunt uit te komen. Eventueel kan eenzelfde driehoek in de tegenovergestelde richting gelopen worden. Als er meerdere personen zoeken splits je op bij de eerste draai waardoor je gelijktijdig twee driehoeken beloopt.

De gebruikelijke clue's van het opsporen zijn waardeloos bij het her-opsporen. In de omgeving van het schieten is de grond vergeven van de pootafdrukken. Veel pingo's ontsnappen onaangeschoten en hun pootafdrukken zijn niet te onderscheiden van die van het aangeschoten dier. Slechts een enkele keer laat een schotwond een duidelijk bloedspoor achter. Geur is evenmin een goede indicator voor iets dat zich tussen het samenlopen van dood en levend wild bevindt. Tijdens het her-opsporen moet je dus vooral goed kijken naar silhouetten en beweging. Ook geluiden leveren belangrijke clue's, in het bijzonder geritsel, gehijg en rochelende ademhaling.

Ik ben veelvuldig gewaarschuwd voor de agressie van aangeschoten pingo's en pakira's. Jagers schieten nog levende pingo's meestal dood, ook al lijken de dieren machteloos. Waarschijnlijk heeft die voorzorg voorkomen dat ik ooit een aangeschoten dier iemand heb zien aanvallen.

verspilling

Her-opsporen is zelden succesvol, slechts in zes van veertig keer die zich tijdens het veldwerk aandienden. Het onderscheid met het verzamelen van het andere aangeschoten of gedood wild is overigens niet altijd duidelijk. Ook bij het verzamelen bevinden de dieren zich niet altijd op de locatie waar ze zijn aangeschoten. Beide activiteiten duidt je aan met *feni* of *suku*, vinden of zoeken. Kijken naar wat de jagers doen biedt meer houvast. Bij het verzamelen scan je met je ogen de omgeving af. Her-opsporen doe je daarentegen door zigzaggend te lopen. Wanneer jagers dat -letterlijk- een stap teveel vonden, heb ik geconcludeerd dat van her-opsporen werd afgezien. Een ander observeerbaar onderscheid is dat jagers zich bij het verzamelen nooit laten assisteren, en bij het her-opsporen zoveel mogelijk.

Wanneer daadwerkelijk stappen worden ondernomen om aangeschoten wild te achterhalen resulteert dat meestal in een vruchteloos struinen. Over de reden waarom het zo weinig oplevert kan ik alleen speculeren. Een aangeschoten dier dat zo ver kan lopen dat het tijdens het verzamelen onvindbaar is, is doorgaans ook bij machte zoveel verder te vluchten dat het nooit meer achterhaald kan worden. Bij pingo-jachten kan er bovendien wel een uur zitten tussen het begin van het schieten en het verzamelen van de buit. Het geeft de pingo meer tijd om verder te komen. Daarnaast zie je ongetwijfeld stilliggende dieren over het hoofd, zeker als ze zich verstopt hebben of als het donker wordt.

De reden waarom er desondanks toch moeite in her-opsporen gestoken wordt is de hoge (markt)waarde van het grotere wild, wishfull acting en wellicht het willen overtuigen van medejagers dat de claim op meer treffers gerechtvaardigd is. Bij dat laatste doet het er niet zozeer toe of het wild achterhaald wordt. Belangrijker is dat uit de gedane moeite blijkt hoezeer de jager in zijn eigen relaas gelooft. Deze motivatie ken ik alleen uit verdachtmakingen van elkaar beconcurrerende jagers. Tenslotte menen alle jagers dat niet her-opsporen altijd een vorm van verspilling is.

Jagers lijken onder verspilling te verstaan dat een dier (of groep) niet buitgemaakt is, maar ook niet meer bejaagbaar is. Het schieten van jonge dieren geldt eveneens als een vorm van verspilling omdat bij een toekomstige jacht hetzelfde dier meer vlees zou hebben opgeleverd. De mate waarin verspilling te billijken valt is afhankelijkheid van de

context. De kaaiman (en een patroon) werd verspild, maar het viel de jager niet verwijten omdat hij “wel moest” om te kunnen overleven. Ook de verspilling van jonge pingo’s wordt niemand kwalijk genomen omdat het verdwalen van hagel onvermijdelijk is. Het verwijt wild te verspillen treft dan ook voornamelijk jagers uit de stad. Het idee is dat zij het schieten belangrijker vinden dan het binnenhalen van de buit. Bij afwegingen door jagers uit Apura om al dan niet tot her-opsporen over te gaan heb ik ze nooit over verspilling gehoord. Dit ondersteunt het idee dat verspilling vooral een thema is bij de claim op zelfbestuur en aansluit bij klachten over verspilling van hout door houtkap-bedrijven.

Ik offerde eens dat een hond wellicht nuttig zou zijn bij het opsporen van aangeschoten wild. Vagelijk stond mij iets bij over honden die subtielste clue’s van kruit en bloed kunnen ruiken. Zo’n hond leek me bovendien handig om wild op te achterhalen dat op ongelukkige plaatsen terecht is gekomen, in het water of moeras bijvoorbeeld. Lachend wezen Kapie en Josh dat van de hand. De hond zou worden opgevreten door pingo’s of jaguars. Bovendien verwachten ze dat een hond het wild zou weg jagen tijdens het opsporen.

stokkende empathie

Aangeschoten dieren zijn lang niet altijd op slag dood. Als ze gevaarlijk zijn of dreigen te ontkomen krijgen ze een extra schot of een genadeslag met een stuk hout of moet je ze de keel doorsnijden. In andere gevallen laten jagers ze aan hun lijden over tot het schieten definitief over is. Kleiner aangeschoten wild zoals vogels, leguanen en agouti’s en paca’s, vindt meestal pas de dood bij het slachten in het bivak of dorp. Door het geringe gewicht van deze dieren is het niet nodig om de ingewanden voor het transport te verwijderen. Schildpadden gaan ook levend de laadbak in, echter dan ongeschonden. Je ‘jaagt’ ze door ze op te pakken van de bodem. In een kano moet je ze op hun rug leggen omdat ze anders over een boord klauteren.

Hagel geeft alleen kleine en relatief ondiepe verwondingen. Meestal blijft ongeveer de helft van de geschoten pingo’s leven tot het schieten over is. Dat kan soms wel twee uur duren. Agouti’s en paca’s zijn vaker op slag dood omdat ze meestal het enige doelwit zijn. Powisi’s en marai’s daarentegen zitten vaak dicht opeen. De meeste vogels leven dan ook nog als ze in laadbak of kano terechtkomen.

Ik heb nooit kunnen wennen aan de hartverscheurende taferelen die het gevolg zijn van deze werkwijze. Vaak is (zoals de bedoeling is) het hoofd getroffen. Eén van de ogen en stukken van het gelaat zijn dan weggeslagen. De dieren zijn meestal nog bij bewustzijn. De kogeltjes kunnen de schedel van grotere dieren niet doorboren en het bloedverlies is te gering voor een verlossende shock. Ze halen zwaar en hijgend adem als de keel geraakt is. Vaker nog wordt een long geperforeerd en hoor je ze wanhopig rochelen. Vogels fladderen alsof ze weg willen vliegen. Ze hebben vaak last van evenwichtsstoornissen. In de laadbak van de auto botsen ze van de ene zijkant op de andere. Pingo’s en pakira’s zitten vaak half overeind. Sommigen proberen weg te kruipen, zich op hun verlamde achterpoten voortslepend. De dieren zien je. Sommige pingo’s kijken strijdlustig en grommen daarbij of klappen met hun kaken. Uit andere ogen spreekt doodsangst of berusting. De meeste dieren kijken je echter aan met een blik van opperste verbazing. Alsof ze nooit hadden verwacht dat hen dit zou overkomen.

Aanvankelijk verdacht ik de jagers ervan een zeker genoegen te scheppen in het lijden. Wellicht bij wijze van genoegdoening voor de moeite die het kost om de dieren te bemachtigen. Of omdat ze maar moeten voelen wie de overwinnaar is. Het leek me zo’n kleine moeite ze wat sneller uit hun lijden te verlossen en veronderstelde daarom boze opzet. Na een paar jachtpartijen constateerde ik echter dat ze simpelweg niet meer naar

een dier omkijken als duidelijk is dat het voldoende geraakt is. Bij een welgemeend sadisme mag je juist aandacht voor het lijden verwachten.

Dit gebrek aan empathie staat in schril contrast met het inlevingsvermogen dat nodig is om de dieren op te sporen. De paradox verdwijnt echter als je er van uit gaat dat jagers zich niet zozeer inleven in het dier als een organisme, maar in diens agentschap in het bepalen van het verloop van de jacht. Niet het doden is dan het doel maar het winnen van een machtspeel: het uitschakelen van de vaardigheden van het dier die de jager doen bewegen. Met doden bereik je dat, maar ook door een zodanig verminken dat het zich niet meer verplaatst of je iets aan doet.

niet-gebruikte technieken

De jagers hanteren weinig restricties in het toepassen van jachttechnieken. Twee jachttechnieken worden geschuwd omdat ze te gevaarlijk zijn voor de jagers zelf. De ene is de geweerval (setigoni). Achteloze of argeloze jagers kunnen makkelijk in de val lopen. Dat geldt ook voor valkuilen waarbij in de bodem houten spiesen zijn gestoken. Zo'n kuil is mansdiep met een diameter van minstens twee passen. Door het lichaamsgewicht rijgt het vallende dier zichzelf aan de gepunte staken. Hoe brozer de camouflerende vegetatie en eventuele zandlaag hoe meer wildsoorten er in vallen. Het gewicht van een volwassen man kunnen ze in geen geval houden. De wachter van Kamp 52 beweerde af en toe geweervallen op te stellen en mijn informanten verdenken marrons ervan geregeld valkuilen te graven, hoewel zelden in het gemeenschapsbos. Beide technieken zijn verboden volgens de Boswet.

Het vissen met neku en dynamiet werd door mijn informanten unaniem als een ontoelaatbare vorm van verspilling veroordeelt. Neku (*lonchocarpus chrysophyllus*) is een liaan waarvan de wortels een wit sap bevatten met hoog rotenone gehalte. Vergiftigd water versuft of doodt alle vissen, waarna ze boven komen drijven (van Andel 2000c). Detonerend dynamiet heeft hetzelfde effect maar dan als gevolg van het plotselinge verschil in waterdruk. Het belangrijkste bezwaar luidt dat bij deze technieken ook jonge vissen sterven en dat daardoor geen van de vissoorten snel terugkomt. Minder vanuit eigenbelang geredeneerd is het bezwaar dat veel van de gedode vissen niet eetbaar zijn. Deze notie van verspilling hanteert niemand met betrekking tot geweervallen of valkuilen die evenmin erg soort-specifiek zijn. De reden voor deze 'dubbele moraal' is dat maar een klein deel van de vissen eetbaar is, terwijl nagenoeg al het wild, gewenst of niet, opgegeten wordt. De aquatische massavernietiging verspilt dus een relatief groter deel van de buit. Het oordeel over kunami (*clibadium surinamense*) is veel milder omdat dit visvergif alleen in kleine kreken bruikbaar is en daarmee minder schade kan aanrichten.

Een aantal jachttechnieken is door het hagelgeweer in onbruik geraakt. Daartoe behoren het jagen met strikken, stroppen, honden en pijl en boog. Jagers met geweren gebruiken deze technieken niet omdat ze ze inefficiënt vinden. Anderen menen dat er te weinig wild is om de technieken nog langer te kunnen gebruiken, iets waarvan ze de jagers met geweren de schuld geven. Jagers schrijven de afname van wildstand toe aan houtkap- en landbouwactiviteiten.

Het gebruik van jachttechnieken is echter niet zo'n veelvuldig bediscussieerd onderwerp als de introductie van kunstmest en gifstoffen in de horticulturele praktijk. Eén reden is dat er de afgelopen decennia geen nieuwe technologie bijgekomen is, met de hoofdclomp als noemenswaardige uitzondering. Een andere reden is dat kritiek op de huidige jachttechnieken niet door de jagers serieus wordt genomen. Zij zien het als geklaag van ouderen die niets meer vangen als ze met hun hond een ommetje maken of in de tuin een strik opzetten. Het zijn geen jagers (meer) en hebben zich dan ook niet te bemoeien met jagers-zaken. Deze houding past in het heersende idee dat de Ontwikkeling niets in de

weg gelegd mag worden, zeker niet door oude mensen die niets begrijpen van de eisen van de moderne tijd.

De associatie van jachtrestricties met het verleden wordt versterkt door de vele taboes en voorschriften die jagers in acht moeten nemen bij het jagen met de hulp van een piai of bezweringstechnieken. Sommigen van deze restricties hebben betrekking op het jagen zelf, zoals het niet mogen gooien met de karkassen. De meeste restricties lijken echter vooral gericht op het scheiden van jacht en andere aspecten van de gemeenschap. Zo mogen vrouwen de jachtmiddelen niet zien of aanraken en mogen jagers de buit niet zelf het dorp binnendragen. Het handhaven van de regels en taboes eist veel discipline en heeft nogal wat onpraktische consequenties heeft voor het huishouden. Jagers zeggen dat precies om die redenen de 'speciale middelen' in onbruik zijn geraakt.

deceptie

Rond het middaguur roept basja Jan dat we er zijn. Al uren lang stroomt de rivier gelijkmatig door een rechte smalle bedding. Elk knullig watervalletje zou nu diepe indruk maken en ik begin zwaar te twijfelen aan de verhalen over de Wonotobo Vallen. Maar plotseling wijken de groene oevers. Het panorama overtreft elke verwachting. De rivier mondt uit in een kilometer breed bassin omringd door steile beboste heuvels. Op vier plaatsen storten watervallen bulderend tientallen meters naar beneden. De granieten rotspartijen worden afgewisseld met oevers van parelwit zand. Tegen een zuidwestelijke helling zijn een tiental hutten gebouwd. Op het zand liggen drie korjalen. Achter het witte strand op de andere oever staat een gebouw van planken.

Op aanwijzing van de basja meren we aan bij de korjalen. Een hond stuift de helling af en begroet ons enthousiast zonder te blaffen. Twee menselijke figuurtjes staan bewegingsloos voor één van de hutten. "Where is everybody?" Brother Billy kijkt met verbaaste ogen beurtelings naar Ivan, basja Jan en de twee trio op de heuvel. "Where ARE they?" herhaalt hij. Ivan vraagt het in Sranan aan de basja. "Krutu" antwoordt deze kalm. De dramatiek van de Amerikaan lijkt de basja niet te beroeren. Ivan schudt van onbegrip zijn hoofd. De honderdvijftig dorpelingen die we hadden verwacht zijn afgereisd naar Kwamalasumutu voor een dorpsraad. Pas over twee weken komen ze terug. Alleen de kapitein, zijn vrouw en drie jongeren zijn er.

Het onderhoud met kapitein duurt nog geen half uur. Het grootste deel van de tijd gaat op aan het tolken via basja Jan en Ivan. De kapitein zit in een hangmat en kijkt vermoeid naar de grond tijdens het wachten op de vertalingen. We zitten bij de vuurplaats van zijn hut. Er liggen twee metalen potten. Achterin hangt nog een hangmat. Op de hanenbalken liggen gevlochten matten met wat huisraad. Tussen twee palen zit een plank met een radiozender. Er hangen twee A4-tjes bij. Op de ene staan etherfrequenties en op de ander de prijzen van vijftien soorten reptielen en amfibieën voor de kooidierhandel. Voor een bosmeester krijgen de Trio Srd 200,- De opkoper van wie de lijst afkomstig is wil alleen kleintjes hebben. Tussen de hutten staan bananenplanten en wat kruiden. Een marai en een anamu scharrelen gebroederlijk tussen de kippen. De kostgronden liggen wat hoger op de heuvel.

De kapitein blijkt geen bezwaar te hebben tegen een crusade over een half jaar. Hij voegt er aan toe dat de vorige keer ook naar tevredenheid is afgelopen. De mond van brother Billy zakt open. Hoezo vorige keer?! Brother Greg neemt het vragen stellen over. De Trio's blijken al door baptisten bekeerd te zijn. Basja Jan wroet in de rommel op de hanenbalken en houdt triomfantelijk een in het Trio vertaalde bijbel omhoog. Een vergeeld exemplaar. Die 'vorige keer' was vijftig jaar terug. Het gezicht van brother Billy straalt alweer van kloeke zendingsdrift. "Then we'll have to re-baptize" besluit hij.

tranen

Met bootsman Fonzo en Zacharias, de Trio die op de kaaïman had geschoten, klauter ik naar de Wonotobo waterval. We communiceren in Sranan of Engels. Het gebouw op de Guyaanse oever blijkt van de zakenman Ganesj Singh die er een luxueuze junglelodge van wil maken met uitzicht op de waterval. Ook de Trio willen toeristen aantrekken en vrezen dat de bouwsels van hun concurrent de toeristische waarde van de locatie verminderen. Ganesj werkt ook aan de aanleg van een airstrip, net als de Trio aan de Surinaamse zijde. Beide partijen ijveren voor steun van hun respectievelijke overheden. Er is dus nog een vijfde Wonotobo-ratrace.

Bovenop de meest westelijke waterval, de eigenlijke Wonotobo-val, zien we een wijds landschap van water en rots. Het bos op de andere oever is kilometers ver. Vanaf hier is het met een vijftien pk buitenboordmotor nog zeven dagen varen naar Kwamalasumutu. Korjalen moeten over land langs de watervallen gedragen worden. Zacharias vraagt of we de grootste waterval willen zien. Fonzo en ik knikken gretig. Om er te komen moeten we van rots tot rots springen en door de stroming waden. Op een paar passen van onze voeten buldert de Wonotobo-val de diepte in. Zacharias doet voor hoe het doorwaden moet. Hij loopt tot zijn middel in het water, duikt pardoës onder en klautert tegen de rots aan de overkant weer uit het water. Fonzo vindt dat gekruip over de rivierbodem maar niks en waadt liever in verticale positie. De petrogliëf die Zacharias aanwijst lijkt erg op die bij Iguana Island maar is zeker vier keer zo groot. Ook hij weet niet wat het voorstelt of wie het gemaakt heeft.

De waterval is nog veel hoger dan de Wonotobo-val. Hij perst zich met een oorverdovende kracht in een diepe kloof. Aan de overkant van de kloof is een waterval die helemaal begroeid is met baardmos. Zacharias kijkt me indringend aan. "Wat?" vraag ik hem. Zijn gezicht betreft: "Ga je niet huilen?" vraagt hij. Teleurstelling klinkt in zijn stem. Hij is hier een keer eerder met een blanke geweest, een vrouw. Ze had zich bij het zien van de waterval luidsnikkend op de grond geworpen en had pas na een hele dag terug naar het kamp willen komen.

Even later zitten Zacharias en de twee andere jongeren bij het licht van een olielamp over hun baptistische Trio-bijbels gebogen. Ivan doet het zendingswerk. Aan de hand van rijk geïllustreerde folders legt hij ze de verschrikkingen uit van zonde, apocalyps en hel. De kapitein wil er niets meer mee te maken hebben. Hij ligt verderop in een hangmat, net als basja Jan.

"Zoek maar op in jullie bijbel", gebiedt Ivan. "Waar staat 'baptist-kerk'? Inderdaad, nergens. Maar hier staat wel: 'christus gemeenschap', Church of Christ. Ja, zie je wel. Baptist-kerk is fout. Jullie moeten opnieuw dopen." De jongeren kijken verbluft. Ivan vraagt aan de brothers of zij voor een tweede keer gedoopt zijn. Brother Greg vertelt dat hij drie keer- en brother Billy maar liefst vier keer gedoopt is. Zacharias zegt tijd nodig te hebben om er over na te denken. De andere twee voelen er evenmin voor om vanavond nog te water te gaan. "Geeft niks", zegt Ivan na twee uur op ze in te hebben gepraat. "Basja Jan wilde ook pas na maanden."

Op de terugweg probeer ik een overwinnaar van de strijd om Wonotobo aan te wijzen. De zendelingen zijn de eersten van de nieuw-protestantse kerken die een crusade gaan houden. Maar voor hun eigenlijke plan zijn ze -net als ik- vijftig jaar te laat. Bootsman Fonzo heeft een onverwachte mededinging gekregen van de machtige zakenman Ganesj Singh en van de Trio zelf. Over een ecotoeristisch imperium hoor ik hem niet meer. Uiteindelijk lijkt Ivan de enige die zijn strijd duidelijk gewonnen heeft. Hij is er van overtuigd dat de Trio voortaan alleen voor hem zullen jagen en vissen. Als Ivan gelijk heeft dan was dit een historische expeditie. Hij heeft dan bedongen dat zijn relatie met de

Trio altijd en overal betekenis heeft. De Trio kunnen niet langer uit het niets opduiken met wild of vis, handel drijven in Apura en weer in het niets verdwijnen. Sinds die ontmoeting op één van de Honderd Eilanden is dat niets is vervangen voor permanente wederzijdse verplichtingen tussen Ivan en basja Jan en daarmee tussen de bewoners van de kustvlakte en bovenstroomse indianen.

conclusie

Water was het centrale element van dit hoofdstuk. Aan bod kwam het jagen vanuit een kano en het wild dat daarmee buit te maken valt. Drie soorten kano's zijn in gebruik in West-Suriname. De meest traditionele, de korjaal, lijkt dankzij specifieke vaareigenschappen voorlopig nog lang niet verdrongen te worden door modernere kano's. Kanoën is een voor het jagen cruciale vaardigheid. Ik heb slechts een klein deel beschreven van de vele soorten peddelslagen die de jagers gebruiken. De basis van het peddelen is altijd een sensitieve afstemming van spierkracht en de tegendruk die de peddel geeft. Kanoën kan daarom niet uitgelegd worden als het inwerken van energie op materie, zoals bij een draaiende schroef van een buitenboordmotor in het water.

Jagers maken met kanojachten overdag ara's, toekans en leguanen buit. 's Nachts vallen er grotere dieren te halen zoals de capybara, paca, powisi en marai. Veel vogels verraden zich door hun luidruchtigheid of laten zich als een silhouet aftekenen op takken boven het water. Opvallend doorgebogen takken zijn clue's voor leguanen. De clue's voor de twee nachtelijke knaagdieren zijn de oranje weerkaatsing van hun netvlies die met een hoofdlamp aan de oeverbegroeiing ontlokt kan worden. Capybara's kunnen soms verleid worden tot het beantwoorden van een lokroep.

Over het water voerde ook de zendingsexpeditie naar een Trio-dorp bij de Wonotobo Vallen. Ivan wilde daarbij tevens zijn belangen als opkoper veilig stellen. Het niemandsland tussen Cow Falls en Wonotobo is daarmee toegevoegd aan het stelsel van netwerken tussen opkopers en jagers die door het hele Amazone-gebied indianen met de wildconsumptie in steden verbindt.

Apura telt vier opkopers. Ze beconcurreren elkaar om het aanbod van wild van de genootschappen. Over de kiloprijzen van wild hebben opkopers onderling afspraken gemaakt. Alleen de sporadische opkopers van buiten de regio gaan daar soms boven zitten. Het verlenen van diensten aan de jagers is een manier om de jagers voor een opkoper te laten werken. Opkopers leveren vaak transportdiensten en geven patronen. Soms verblijven ze tijdens een expeditie in het jachtkamp voor ondersteunende activiteiten. Ivan jaagt als enige opkoper geregeld zelf mee. De dienstverlening lijkt soms op een vorm van patronage waarbij de jagers langdurig in het krijt staan bij een opkoper vanwege de geleverde diensten. De keuze van genootschappen en opkopers om met elkaar samen te werken kan bepaald worden door de vaardigheden van jagers, beschikbaarheid van middelen, etniciteit, kerkelijke affiliatie of verwantschap. Doorslaggevend voor het succes van de samenwerking is echter vooral het onderlinge vertrouwen en communicatie.

Opkopers participeren zoveel mogelijk aan het jagen, Ivan volledig en Astrid, bij gebrek aan vaardigheden, geheel niet. Deze 'omgekeerde arbeidsdeling' is begrijpelijk omdat jagen geen vastomlijnd productieproces is, maar een voortdurend afstemmen van situatie en mogelijkheden. Hoe directer een opkoper bij dat proces betrokken is hoe sneller en effectiever diens expertise en middelen ingezet kunnen worden.

De ethische richtlijnen van jagers voor de omgang met het wild lijken vooral gecentreerd rond de notie van verspilling. Jagers vinden iets verspilling als een handeling (of het nalaten) daarvan geen of minder buit oplevert terwijl ook de toekomstige mogelijkheden daarop vergooid of verkleind worden. De notie dat het lijden van dieren

binnen bepaalde grenzen zou moeten blijven is de jagers vreemd. Ze lijken zich niet zozeer in te leven in een dier als organisme, maar in het dier als iets dat het agentschap heeft om de situatie te structureren. Zodra een dier machteloos is, of het nu dood is of vreselijk lijdt, verdwijnt onmiddellijk de interesse van de jagers.

Ten slotte kwam bij het passeren van het oerbos in een verhandeling over de ‘diepe cultuur’ andermaal het niet-weten ter sprake. Dit keer ging het echter niet over wild maar over de menselijke jager als prooi van ondoorgrondelijke wezens. Het verschil is dat de jagers in het laatste geval niet op zoek gaan naar méér clue’s maar naar de snelste uitweg uit een ongewisse situatie.

recept gemarineerde paca

benodigd:

- een paca
- 2 dl. sojasaus
- 1 ui
- 8 teentjes knoflook
- 2 pepers
- 3 eetlepels spijsolie
- ve-tjin
- zout

bereiding:

Hak de ui, knoflook en pepers fijn. Gooi de sojasaus, ui, pepers en de helft van de knoflook in een kom. Dit is de marinade. Dompel de voorste helft van de paca in heet water voor 2 minuten. Houdt hem aan de achterpoten van de bodem van de pan of het olievat om schroeiplekken te voorkomen. Schraap met een mes de natte haren van de huid. Pak de paca bij de voorpoten en herhaal het onderdompelen en ontharen bij de achterste helft. Hak het hoofd eraf en haal alle ingewanden eruit. Ze zijn giftig. Gooi ze in het water of begraaf ze op een plek waar honden er niet bij kunnen. Splijt de ruggengraat overlangs met een kapmes en deel beide helften nog een keer langs de achterste rib.

Paca (agouti paca).

Voor een maaltijd voor vier personen is één kwart van een volwassen paca voldoende. Verdeel het een kwart in 20 tot 30 stukken en laat het een half uur marineren, af en toe omscheppen. Verhit de olie in een wok of peperpot. Haal het vlees uit de marinade, laat het uitdruipen en bak het op een heet vuur gedurende vijf minuten. Bak de resterende knoflook mee. Giet de marinade erbij, voeg het zout en een handvol ve-tjin toe en laat het geheel nog vijf minuten koken. Serveren met witte rijst.